

BATILAŞMA DÖNEMİNDE İSTANBUL'DA RUM CEMAATİNİN EĞİTİMİ

Nikolaos LIAZOS¹

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun demokratikleşmesinin bir parçası olarak ve büyük güçler baskısı altında, Sultan Abdülmecit döneminde 1856 tarihli Islahat Fermanı'yla reformlar ilan edildi. Islahat Fermanı, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunu oluşturan ve ayrıcalıkları yeniden teyit edilen gayrimüslim cemaatlerin yeniden örgütlenmesine vesile oldu. Gayrimüslim cemaatleri ilk defa iç işlerini yeniden düzenlemek için kendi meclislerini kurmaya davet edildi. İstanbul dahil Rum Milletine mevcut kiliseleri ve hastaneleriyle beraber yeni okullar inşa edip eski binalarını onarabilme imkânı tanındı. Aynı zamanda fermanla, büyük bir yenilik olarak, cemaat okullarının kurulmasına izin verilerek, öğrencilerine ilköğretimden sonra yükseköğrenim görme hakkı tanındı. Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle Tanzimat (1839), Islahat (1856) ve II. Abdülhamit reformlarından sonra İstanbul'daki Rum öğrencileri için daha modern bir eğitimin imkânı sağlandı.

Anahtar Sözcükler: eğitim faaliyetleri, Rum Ortodoks, Osmanlı reformları, Rum okulları, Patrikhane

THE EDUCATION OF THE GREEK COMMUNITY IN ISTANBUL DURING THE WESTERNIZATION PERIOD

Abstract

The Imperial Decree of 1856 became the occasion for the reorganization of the millet, in the non-Muslim communities constituting the Ottoman society of the 19th century and reaffirmed their prerogatives. Communities were first invited to form assemblies to reorganize their internal affairs. The Greek communities of Istanbul could then rebuild new schools and repair the old buildings along with their churches and hospitals. At the same time, a major innovation of the Decree allowed the establishment of public science schools, ensuring that students have the right to attend higher education after elementary primary education. The conditions within the boundaries of the Ottoman Empire, especially after the Tanzimat (1839), Islahat

¹Asst. Prof., Makedonya Üniversitesi, Balkan, Slav ve Doğu Araştırmaları Bölümü, nliazos@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7467-3676

(1856) reforming decrees and the sultan Abdulhamit II's (1876) reform, have been proved to be appropriate for the advancement of a more modern education for Greek students in Istanbul.

Keywords: educational activity, Greek Orthodox, Ottoman Reforms, Greek schools, Patriarchate

Giriş

Bu çalışma, 1839'da başlayan Tanzimat reformlarından 1908'de II Meşrutiyet'in ilanına kadar süren dönemde, özellikle İstanbul'da, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rum Ortodoks cemiyetleri tarafından geliştirilen eğitim yönetimi, okulları ve örgütlenmesini genel hatlarıyla ele almayı amaçlamaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmet Rumların yeni bir Patrik seçmesini talep etmişti. Bunun üzerine Rumlar, Osmanlı döneminde ilk Patrikleri olarak II. Georgios Scholarios Gennadios'u seçti. II. Mehmet yayınladığı bir fermanla gayrimüslim cemaatlerin hukuki statüsünü yeniden tanımladı. Bu ferman, Patriği hiç kimsenin rahatsız etmemesini, tebaaya özgü her türlü sorumluluk ve vergilerden muaf tutulmasını emrediyordu. Ayrıca fermanla Ortodoks Kilisesi'ne ibadet serbestisi, kiliselerine bakım ve koruma hakkı tanındı. Öte yandan fermanla gayrimüslimlerin okul açması konusuna bir atıf yapılmadığından sadece dini özgürlük serbestisini tanıyan bu fermanla gayrimüslimlere ruhban okulları açma yetkisi de verildi ve eğitim odaklı olan bu kurumlar ilk cemaat okullarını oluşturdu (Haydaroğlu,1993, s. 6-9).

Patrik, Osmanlı Devleti'nde sadece dini bir lider değildi, aynı zamanda millet başı, yani Rum cemaatinin başıydı. Doğum, ölüm, miras, evlilik, boşanma, nafaka, çeyiz gibi kişi ve aile hukukuna ilişkin konularda, Patrikhane cemaat mahkemeleri yetkiliydi. Bu nedenle İstanbul Rumlarının eğitimi, kurum ve okullarının yasal çerçevesi ve bu dönemde Osmanlı devletinin müdahaleleri de ayrıca değerlendirilmeye çalışılacaktır. Patrikhane İstanbul'un fethinden sonra Rum Ortodoks eğitiminin planlanmasından ve denetlenmesinden sorumluydu, ancak 19. yüzyıldaki reformlarla Patrikhaneye okulların tamir ve inşasına ilişkin imtiyazlar da verildi. Böylece 19. yüzyıl reformları Rumların eğitim ihtiyaçlarının yeniden düzenlenmesine imkan tanıdı. Öte yandan Rum milletin eğitiminin organizasyonu ve idaresi, esas olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında, Rum Patrikhanesi ile birlikte kültürel ve eğitimsel amaçlara ulaşmak isteyen cemaat derneklerinin kurulmasından önemli ölçüde etkilendi. Reformların bir diğer unsuru, Patrikhane'nin dini liderliğinin münhasırlığının bu konularda sorgulamasını getirecek olan laik eğitiminin yönetimine dahil edilmesi idi (Svolopoulos, 1994, s. 15).

Osmanlı devleti tarafından 1839'da Sultan Abdülmecit döneminde İstanbul Gülhane'de ilan edilen Hattı Hümayun Batılaşma yolundaki önemli adımlarından biridir. Hattı Hümayun'un Osmanlı devletinin önemli reformları teşvik edici önemli bir rolü vardır. Reformların teşvik edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki milletlerin sosyal örgütlenmelerini, siyasi davranışlarını ve devletle ilişkilerini etkileyen önemli bir gelişmeydi. Bu reformlar, bu dönemde ulusal mücadelelerine katkısıyla gayrimüslim milletlerin iç işleyiş reformuna da katkıda bulunmuştur. 1908'de iktidarı eline alan İttihat ve Terakki'nin zamanla devleti kontrol altına alması nedeniyle, diğer gayrimüslim cemaat okulları gibi Rum cemaat okulları da özel okul olarak ilan edilerek Osmanlı devletinin denetimine girmiştir (İordanoğlu, 1991, s. 21).

Rum Ortodoks cemaatlerin eğitim sisteminin organizasyonu ve işleyişi, Osmanlı İmparatorluğu dışında meydana gelen gelişmelerden de doğrudan etkilenmiştir. Bu dış etkiler yanında, Rum Ortodoks cemaatin içinde ortaya çıkan ideolojik yaklaşımlar okul yönetimi ve eğitim politikalarını derinden etkilemiştir (Papadopoulos, 1978, s. 32-38).

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve Rum Ortodoks cemaati

Tanzimat dönemi eğitimde de bir modernleşme sürecidir, dinsel otoritelerin elindeki eğitimin devlet yönetimine ve denetimine alınması yönünde ilk adımlar atılmıştır. gayrimüslim cemaatlerin eğitim ve hukuk alanındaki hakları bu süreçte devletin yeniden seküler bir tarzda organize ettiği veya düzenlediği alanlar haline dönüşür. Osmanlı modernleşmesinin de en önemli yanını eğitim oluşturur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformların gerçekleşmesine yönelik başlıca iki bakış açısı bulunmaktadır. Birincisi, İmparatorluğun 1856'da Hristiyan topluluklarının haklarının korunması bağlamında Paris Kongresi'ne taahhüt ettiği reformların İngiltere ve Fransa tarafından dayatılmasıdır. İkincisi, reformları Osmanlı entelektüelleri ve siyasetçilerin, parçalanma riskini doğuracak milliyetçi hareketlere karşı imparatorluğun birliğini güçlendirmek girişimi olarak görüp, ırksal veya dinsel ayrılıklara bakılmaksızın, imparatorluğun dağılmasını engelleyecek koşulları yaratacak tüm vatandaşlarının özgürlüğü ve eşitliği ilkelerine dayalı çok uluslu bir devlet kurma çabasıdır (Svolopoulos, 1994, s. 26).

Reform fermanları Osmanlı İmparatorluğu'nun zamanın ihtiyaçlarına göre belirli meselelerini çözme iradesini ortaya koydu, Şeriata saygıyı garantiledi ve imparatorluğun tüm vatandaşlarının eşitliğine, onuruna ve mülkiyetine saygı gösterilmesine açık atıfta bulundu. İslam hukukuna saygı gösterilmesinin, muhafazakâr Müslümanların reformlara yönelik tepkilerini sınırlayacağı düşünülüyordu (Findley, 2005, s. 160).

İlber Ortaylı ise 19. yüzyılı “Osmanlı İmparatorluğu’nun en uzun yüzyılı” olarak adlandırarak Osmanlı modernleşmesini Tanzimat dönemiyle sınırlandırmaz (Ortaylı, 1987, s. 11). Osmanlı İmparatorluğu’nun demokratikleşmesinin bir parçası olarak ve Avrupalıların baskısı altında, Sultan Abdülmecit 1856’da Hattı Hümayun Reform fermanını yayınladı. Bu ferman, 19. yüzyıl Osmanlı toplumunu oluşturan gayrimüslim toplulukların özgür ve eşit vatandaşlar olarak haklarını yeniden teyit etmek yanında, bu cemaatlerin yeniden örgütlenmesi için bir fırsat oluşturdu (Quataert, 2006, s. 116).

1839’da başlayan Tanzimat reformları önce verilen garantilerin bir tekrarı ve ara dönemde kaydedilen küçük ilerlemelerin bir göstergesiydi. 1839 Fermanı bir anayasal özellik taşımazken, 1856 Islahat fermanı ile oluşan ortam gayrimüslim milletlerin anayasal gelişiminin önemli bir parçası olacağı 1876’da I. Meşrutiyet’in ilanı ile önemli bir aşamaya geçmiştir. Bununla birlikte, 1856 Islahat Fermanı, gayrimüslim tebaaya eskiden beri tanınmış hakların aynen sürdüğünü vurgularken, gayrimüslimlerin kendi işlerini görebilmeleri için cemaat meclisleri oluşturmalarına imkan vermiştir. Bu cemaat meclislerin aldıkları kararlar devlet tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek ve gayrimüslim din adamlarına da devletten maaş bağlanacaktı. Patriklerin seçim usulü ıslah olunacaktı. Gayrimüslimlerin ibadet yerlerinin, okul, hastane ve mezarlıklarının tamirlerine engel olunmayacak; yenilerinin yapılmasına da izin verilecekti. Bu nedenle başta Rum Milleti olmak üzere her millet kendi millet nizamnamesini hazırlayacaktı (Stavridou, 1987, s. 74).

Bu yeni nizamnamede Rum Milleti iki meclis kuracaktı. Biri on kişiden oluşan bir Ruhani Meclis, diğeri bu meclisin üyesi olan piskoposların arasından seçilen dört kişi ile sekiz laik üyenin (kilise dışı üye) de oluşturduğu bir karma meclisti. Karma meclis üyeleri yalnızca İstanbul ve civarında oturanlardan seçilecekti. Karma meclisin oluşturulması ile birlikte Rum cemaatinin iç örgütsel yapısında bir miktar laikleşme ve demokratikleşme gerçekleşmiştir. Ancak ruhani otoritenin üstünlüğü de devam etmiştir (Nikolaidou, 1871, s. 2858-2866).

Patrikhanenin eğitim konularındaki rolü ve eğitim kurumlarının idaresi

Rum Milletinin örgütlenmesinde Patrik, Ruhani Meclis ve Karma meclis yerini aldı. Bu nizamnamede Patrik’e verilen en önemli rol, bu reformlarla “Millet başı” olmasıdır, yani Osmanlı Devleti nezdinde Rum Milletinin temsilcisi olarak kabul ediliyordu (Svolopoulos, 1994, s. 16).

Yukarıda da vurgulandığı üzere, yeni nizamnameyle bir taraftan Rum Milletinin eğitim faaliyetlerinin önü açılırken, diğeryandan cemaatlerin işlerine devlet müdahalesinin

de önü açıldı. 1856 Hattı Hümayununda ön görüldüğü üzere, 1862 yılında Rum Milleti Nizamnamesi hazırlanarak Patrikhane Ortodoksluğun en üst mevki olarak tanındı. Yayınlanan kanunlarla yeri hukuksal açıdan da pekiştirildi. Bu düzenlemeden sonra gayrimüslim cemaatler iç işlerini yeniden düzenlemek için ilk kez toplantılar düzenlemeye çağrıldı. İstanbul'daki Rum cemaatleri için, asırlarca süren reaya statüsündeki en önemli değişiklik bu defa yeni okul binalarını inşa etmek, kiliselerini ve hastanelerini de tamir edebilmek oldu. Yukarıda bahsedildiği üzere, fermanın önemli bir başka yeniliği de öğrencilere ilköğretimden sonra yükseköğrenim hakkı sağlayarak, cemaatin bilimsel okullar kurmasına izin vermesidir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki şartlar özellikle bu reformların devreye girmesinden sonra hızla değişmeye başladı ve İstanbul'un Rum öğrencileri için daha modern bir eğitimin mümkün olabildi (Nikolaidou, 1880, s. 2858-2866)².

Tanzimat Fermanı'nın³ gayrimüslim tebaaya ilişkin öngörülleri, ona ilham veren Sultan Abdülmecit ve Mustafa Reşit Paşa'nın ölümlerinden sonra büyük ölçüde gerçekleştirilemedi. Fermanın gayrimüslimlerin hukuksal eşitliğine yönelik kararı, devletin katı bürokratik yapısı, Müslümanların derin muhafazakârlığı, milliyetçi hareketlere neden olabileceği gibi çekincelerle bir türlü uygulamaya giremedi. Özellikle Osmanlı devlet adamlarının Müslüman halkın sosyal yapısını hesaba katmadan reformları empoze etme girişimi, sık sık Müslüman tebaanın bu reformlara tepki göstermesine neden olmuştur (Zürcher, 2004, s. 93).

Eğitimin bütün alanlarında, yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere, Rum Ortodoks Milleti'nin başı sıfatıyla Patrikhane önemli bir rol oynayacaktı. Rumların eğitimi, içinden geçtiği her dönemin özelliklerini bünyesinde taşıdığı için bu dönemin tüm sorunlarını da içerir. 1860 yılında, Islahat Fermanının içeriğinden yola çıkılarak, Osmanlı Devleti Patrikhaneyi, Rum Ortodoks Milleti'nin en yüksek otoritesi olarak tanıyan nizamnameler⁴

² II. Abdülhamid dönemi her düzeyden okul sayısında cemaat ve yabancı okullar da dahil en çok artışın meydana geldiği dönemdir. (Alkan, 2008, s. 16).

³ Hattı Hümayun metninin Yunanca tercümesi için bk. (Nikolaidou, 1880, s. 2858-2866).

⁴ Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi'ne ilişkin 1862 Rum Patrikliği Nizamatı'na dahil olan nizamnameler, yürürlüğe giriş tarihlerine göre şu şekilde sıralanabilir: 1- Rum Patrikhanesi Umurunun Islahı Zımında Patrikhane-i Mezkurede Müctemi Olan Komisyonun Patrik İntihab ve Nasbına Dair Tertib Eylediği Nizamname-i Umumi. 2- Piskoposluğa Müstehak Olacak Rahiblerin Sıfat-ı Lazimeleriyle Usul-i İntihabiyyelerini Mütezammın Nizamname. 3- Cemaat-i Metropolidanın Heyetiyle Suret-i Teşkilini Mutazammın Nizamname 4- İstanbul Patrikiyle Cemaat-i Metropolidanın Yekdiğerine Olan Münasebatını Havi Nizamname. 5- Meclis-i Muhtelit-i Daiminin Suret-i Teşkilini Nizamnamesi. 6- Meclis-i Muhtelit-i Daimi Azasının Vezâifine İlişkin Nizamname. 7- Yüz Otuz Bin Kuruş Dersaadet Ahali-i İsevyyesi Tarafından, Üç Yüz Yetmiş Bin Kuruş Dahî Ber-vech-i Ati Her Birine İsabet Ettiği Miktara Göre Maaş-ı Mukannenleriyle Beraber Piskoposlar Tarafından Tahsil ve Millet Sandığına Teslim Olunmak ve Kendisine Ceste Ceste Verilmek Üzere Meclis-i Muhtelit-i Millette İttifak-ı Ara ile İstanbul Patriği İçin Tahsis Kılınmış Olan Senevi Beş Yüz Bin Kuruş Maaş

hazırlandı. Bunlar 1862 de kabul edilerek, yürürlüğe girdi. Bu nizamnameler, verilen beratlar dışında, Rum Ortodoks Patrikhanesi örgütlenmesinin yeni bir yazılı düzenlemesiydi. Artık cemaatin işleyişinden yeni kurulan Karma Meclis sorumlu olacaktı. Bu düzenleme ile ruhban sınıfının cemaat üzerindeki yetkileri azalırken, laik kesimlerin etkinliği de artıyordu. (Svoronos, 1986, s. 94).

Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat döneminde (1836-1876) gerçekleştirdiği eğitim reformları, tüm vatandaşları için ortak bir laik eğitim uygulamayı amaçladı. Ancak bu bütün uyrukları için birleşik bir laik Osmanlı eğitiminden ziyade, merkezi eğitime paralel, milletlerin kendi "laik eğitimler"ini oluşturmasıyla gerçekleşecekti. Osmanlı Devleti bu dönemde çok sayıda eğitim reformu gerçekleştirmiştir ve önceki dönemdekilere göre gerçekten devrimci bir niteliktedir⁵. Ancak bunlar, bir Osmanlı eğitiminden çok bir "Türk" eğitimi olduğundan, gayrimüslimler buna paralel olarak kendi milli eğitimlerini oluşturmuştur. Çünkü gayrimüslimler kendi eğitimlerini düzenleme imtiyazına sahiptiler. Böylece her millet kendi eğitim hakkına sahip oldu. Osmanlı hükümeti, Rum Patrikhanesi'ne tanıdığı imtiyazları, benzer şekilde tüm gayrimüslimlere de kendi eğitim sistemlerini oluşturmaları için verdi. Ancak bu imtiyazlar eğitimin laikleşmesini gerçekleştirmek için veriliyordu. Bu imtiyazla Rum Patrikhanesi reformların ve laik Osmanlı eğitiminin kendi cemaatinde uygulanmasından sorumlu tutulmuştur. Rum eğitiminin içeriği, Patrik gözetiminde seçilen ve Osmanlı heyeti tarafından onaylanan ruhani liderler ve halktan seçilmiş kişilerden oluşan meclis tarafından belirleniyordu (Stavridou, 1977, s. 65).

19. yüzyılda Rum Cemaatinin eğitimindeki reformlarda Patrikhane'ye tanınan imtiyazlar oldukça dikkat çekicidir. Patrikhane sahip olduğu bu imtiyazla kendi haklarının tehdit edildiğini hissettiğinde gerek Babıali ve gerekse Rum laiklere karşı bu imtiyazını öne sürmekten geri kalmamıştır. Ancak reformizm ruhuna da uygun olarak eğitim "dünyevi bir mesele" olduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitimin de seküler temelli olması bir

---

ile İstanbul Patrikliği'ne Merbut ve Tâbi Bil-cümle Piskoposların Senevi Maaşlarını Mübeyyen Nizamname. 8-Manastırlar Hakkında Bazı Mevad-ı Umumiyyeyi Havi Nizamname (Osmanağaoğlu, 2010, s. 76)

⁵ Eğitimde reformlar, başka alanlarda da olduğu gibi, ordudan başladı. II. Mahmut'un reformları çerçevesinde 1827'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane kurulur. Daha sonra, Mızıka Mektebi (1831), Mekteb-i Harbiye (1834), Mekteb-i Ulum-ı Harbiye (1846) gibi başka askeri okullar da açılır. Eğitimin iyileştirilmesi için 5 Şubat 1839'da (21 Zilkade 1254) kararlar alınırken, aynı yıl içinde rüştiyeler ve Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kuruluşuna temel teşkil edecek olan Mekatib-i Rüştiye Nezareti kurulur. 27 Recep'te (21 Temmuz 1846) üniversite kurulması kararı resmen alınır ve bu süre içerisinde rüştiyelerin sayısında da önemli bir artış görülür. Bütün bu zaman zarfında millî eğitim alanında birçok başka reform gerçekleştirilir. 1851 'de bir mühendis mektebi kurulurken aynı zamanda da herkesin anlayabilmesi için Türkçenin sadeleştirilmesi hareketi oluşur. Ancak asıl önlemler 1860'tan sonraki dönemde alınır: 1861 'te memurlar için bir yıllık Mekteb-i Aklâm ve kısa bir zaman sonra da üç yıllık Mahrec-i Ahkâm kurulur. 1865'te Tercüme Cemiyeti, 1866'daysa Mülkiye Mühendis ve İslah-ı Sanayi Mektebi kurulur. 1886'ta Mekteb-i Sultani, yani Galatasaray Lisesi kurulur (Eren, 1970, s. 396, 404-405, 417-418).

zorunluluktuktu. Bu nedenle zamanla Osmanlı yönetimi 1856 Islahat Fermanı'yla Rum Patrikhanesi'ne eğitim konusunda verdiği ayrıcalığı 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi, 1876 Kanun-i Esasisi, 1908 Kanun-i Esasi Tadîlâtı ve 1891 Sadrazamlık Genelgesi'nde yer alan hükümlerle sınırlayarak, Patrikhane denetiminde olan okulları kademeli olarak kontrol altına alma girişiminde bulunmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti için eğitim "dünyevi bir meseleydi" ve seküler temelli olması gerekiyordu, buna karşın Patrikhanenin dinsel otoritesinin cemaat içinde tartışmasız devamı için eğitimin ruhani bir faaliyet olması gerekiyordu. Bu durum ciddi bir çelişki yaratıyordu (Anagnostopoulou, 1998, s. 209).

Millet Nizamnameleri kapsamında öncelikle Patrikhane, Kilise ve Ruhani Komisyon, eğitim meselesini çözüm için bir komisyon oluşturdu. Bu komisyon, dini meselelerle birlikte eğitim meseleleriyle de ilgilendi. Daha sonra bu komisyon eğitim konularıyla ilgili özel olarak teşkil edilecek bir organ olan "Daimî meclis"⁶e dönüştü. Patrikhane Merkezi Eğitim Komisyonunun yetkisi Rum okulların, hastanelerin ve diğer cemaat kurumlarının denetimini, mali konuları ve ayrıca Osmanlı hükümeti tarafından Patrikliğe sevk edilen ruhani konuları, Hristiyanlar arasındaki ihtilaf veya istinaf davalarını kapsıyordu. Daimî Meclis üyelerinin görev ve yükümlülükleri, cemaat okullarına ve "diğer kamu yararına olan kurumlarına" nazır ve müfettişlerini atamaktı. Sözü edilen nizamnameler, 1923'te yeni kurulan Türk Devleti'ne kadar Ortodoks Cemaatinin idari çerçevesini oluşturmuştur (Stamatopoulos, 1998, s. 55).

Patrikhane'nin temel eğitim tercihi, esas olarak Osmanlı devletinin uyguladığı baskılardan kaynaklı, eğitimde tek tipli bir yaklaşım arayışıydı. 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren eğitim sürecinde, öğretim materyalleri (okutulacak kitaplar, müfredat programları) yeniden tanımlayan mekanizmaların dini ilkeler, öğretmen seçme süreci, eğitim sisteminin yapısı ve Okul Teftiş Heyet'lerinin finansal işlemlerinin kontrolü üzerinde durulmuştur. Bu nedenle Rum Ortodoks cemaatlerine ait okulların Okul Teftiş Heyet'leri tarafından idaresi, 1870 yılından itibaren hem dini merkezi hem de eğitim alanında faaliyet gösteren siyasi merkezleri belirleyen ek parametreleri içerir. Okul Teftiş Heyetlerinin işleyişinin mali ve idari boyutu (bütçe ve yönetim), pedagojik boyutu (eğitimin çalışması, müfredatı ve müfredatı planlama olasılığı), örgütsel boyutu (okulun organizasyonu ve cemaat eğitim ağının dikey yapısı) ve personel denetim boyutu (öğretmen ve idarecileri seçme imkanı) yerel toplulukların

⁶ Daimî meclis üyelerin dördü ruhani (başpiskopos), sekizi de dünyevi kesimden oluşuyordu.

üzerinde iktidarın sağladığı her türlü özerklik veya bu yöndeki çabaları engelliyordu⁷ (Anagnostopoulou, 1997, s. 287; Haydaroglu, 1993, s. 37).

1873'te Patrikhane, Ortodoksların eğitiminden sorumlu olan Karma Kilise Meclisi'nde "Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi" adında kurulan ortak bir komisyon yoluyla laik unsurların eğitim ve özellikle de Patrikhanenin örgütlü organlarına katılımı, kronolojik olarak Rum Ortodoksların eğitim faaliyetlerinin artmasıyla yakından bağlantılıydı. Aynı zamanda Komitenin seküler üyeleri, "Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi" ne yönelik olarak, eğitim ile ilgili kapsamlı eleştirilerde bulunmuş ve eğitim performansının iyileştirilmesi için gerekli görülen önlemlerin alınması yönünde teşvik edici bir rol oynamıştır. 1873'ten 1902'ye kadarki 30 yıllık işleyişi sırasında "Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi", İstanbul Rum Cemiyeti Edebiyesi ile işbirliği içinde müfredat programları, eğitimin yapısı, okul türleri, ders kitapları, öğretmenler, raporlar hazırlanması, denetleme, okul sınavları, okulların kurulması ve okul düzenlemeleri gibi çeşitli eğitim konularını ele almıştır (Ziogou-Karastergiou, 1998, s. 98-101).

İstanbul Rum Cemaatinin Eğitimi

19. yüzyılda, İstanbul Başpiskoposluğu okullarının müfredat ve öğretim programları, 1836 yılında kurulan Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi tarafından tasarlanmıştır. Daha sonra Komite, 1860'ta kurulan İstanbul Rum Cemiyeti Edebiyesi ve bu dönemde kurulan maarifperver dernekler ile birlikte bu eğitim faaliyetlerinin koordinasyon görevini de üstlendi.

Gayrimüslim cemaat çocuklarına ilköğretimden sonra yüksek öğrenim hakkı tanıyarak, kamuda bilim ve sanat okulları kurulmasına imkan veren Islahat Fermanı'nın (1856) cemaat eğitiminde belirleyici rol oynadığı bilinmektedir. Bu dönemde Rumların ekonomik refahlarının artması, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, sadece İstanbul'da değil, imparatorluğun Rum nüfusunun yaşadığı tüm bölgelerinde "eğitim patlamasına" ciddi katkıda bulundu (Bozi, 2002, s. 94).

Rumlar, cemaat okul sayısı, eğitim ve öğretim kalitesi bakımından diğer cemaatlerden daha ileri durumdaydılar. Rum Cemaat okullarında dersler Rumca yapılıyor, müfredat programlarını istedikleri şekilde oluşturuyorlardı. Rumların İstanbul fethinden sonra ilk kurdukları okul, Patrikhaneye bağlı Fener Rum Okulu'ydu Öğrenciler antik Yunanca, felsefe, ilahiyat, riyaziyat ve fen bilimleri dersleri görüyorlardı. Bu okulun yanında diğer önemli bir

⁷1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile gayrimüslimlerin özel okul açabileceği de hükme bağlanmıştır (Haydaroglu, 1993, s. 37).

Rum Okulu da zengin Rumlar tarafından kurulan ve üniversite seviyesinde 1803-1821 yılları arasında faaliyet gösteren Kuruçeşme'deki okuldur. Bu okul tıp, matematik ve edebiyat alanında eğitim vermekteydi. Bu okulun tıp bölümü, Osmanlı devleti tarafından verilen ferman gereği resmi okul statüsündeydi (Eryılmaz, 1990 s. 166-169). Haydaroğlu'na göre tarihi belli olmayan bir belgede, Rum Patrikhanesine bağlı bütün okullarda 8.155 kız 9.693 erkek toplam 17.846 öğrenci bulunmaktaydı (Haydaroğlu, 1993, s. 96).

İstanbul'da Rumların eğitiminin temel okul sistemini, alt seviyedeki okullar oluşturuyordu. Bu okullar, cemaat tarafından seçilen ve Patrikhane tarafından tanınan üç kişilik bir heyetle yönetiliyordu. Cemaat okulları, erkek *Alilodidaktik* Okulları (yüksek sınıf öğrenciler tarafından alt sınıflara verilen dersler), eski Yunan diline dayalı Rum okulları ve kız okulları olarak sınıflandırılıyordu. 20. yüzyılın başında, çalışan annelere yardım etmek için kız okullarının bir parçası olarak, ayrıca anaokulları da açıldı. Toplam okul sayısı 104 idi, bunlardan 19'u kız, 37'si erkek ve 56'sı *Alilodidaktik* Okulları idi. Bu okullarda 245 öğretmen (40'ı kadın) ve 9.730 öğrenci öğrenim görüyordu. Öğrencilerin 7,093'ü erkek ve 2,638'i kız öğrenciden oluşuyordu. Bu sayılara Osmanlı veya diğer mezhep okullarında okuyan 1.000 Rum öğrenci dahil değildir. İstanbul'da, kilise okullarına paralel olarak, öğretim içeriği ve müfredat bakımından Patrikhane tarafından denetlenen özel Rum okulları da bulunuyordu (Svolopoulos, 1997, s. 56-56).

Tablo 1

İstanbul 'da 1893 Yılında Rum Okullarında Öğretmen ve Öğrenci Sayısı

Derece	Okul Sayısı	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam
İdadi	10	632	1690	2322
Rüştiye	59	4854	8171	13025
İptidai	91	5291	9212	14503
Toplam	160	10777	19073	29850

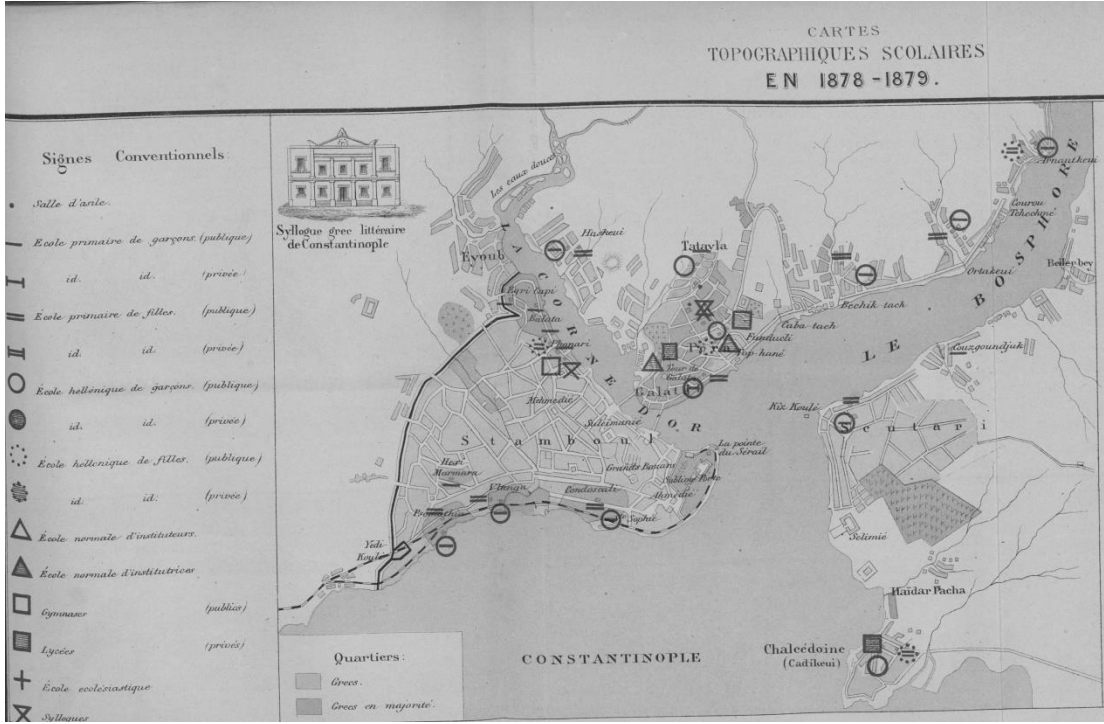
Alkan'a göre, İstanbul'daki 1893 'de toplam 160 Rum okulu bulunmaktadır. Bunlardan 10'u idadi, 59'u rüştiye, 91'i iptidaidir. Öğrenci Sayısı ise 10.777 kız ve 19.073 erkek olmak üzere toplam 29.850'yi bulmaktadır.

Chassiotis'e göre, Rum toplumunun İstanbul Başpiskoposluğu bölgesinde, 1878-1879 eğitim öğretim yılında 288 öğretmenin ve 10.380 öğrenci ile 122 okul bulunmaktadır. Okullar ve eğitim faaliyetleri için toplam 494.800 Fransız Frangı harcanmıştır. İstanbul Başpiskoposluk bölgesinde yaşayan Rum nüfusunun 275.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Chassiotis, 1881, s. 502-503, 518-520).

Tablo 2

1878-1879 Eğitim Döneminde İstanbul'da Rum Okullarında Öğretmen ve Öğrenci sayısı

	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Anaokulları	7	9	575
Mahalle okulları	5	5	170
Rüştiye	42	50	4800
Kız Okulları	15	22	1800
Milli Okullar	36	47	1310
Yüksek Kız Okulları	4	62	450
İdadiye	1	15	480
Öğretmenlik	3	25	85
Özel Liseler	7	28	380
Ruhban Okulları	1	9	65
Ticaret Okulları	1	16	265
Toplam	22	288	10380

Şekil 1. 1878-1879 yıllarına İstanbul'da Rum okullarının bulunduğu yerler (Chassiotis, 1881, s. 529)

1892-1907 yılları arasında İstanbul Başpiskoposluğu bölgesindeki okullar ve eğitimle ilgili detaylı istatistiksel bilgiler, Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi müfettiş raporlarında yer almaktadır. Müfettiş Arhimandrit (yüksek dereceli ruhban) Kallinikos Delikanis'in⁸ 1892-1893 öğretim yılında verdiği rapora göre; İstanbul Başpiskoposluk bölgesinde 68'i Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi'nin yetki alanı dışında kalan Kutsal Mezar Kız Okulu ve Heybeliada Ruhban Okulu dışında toplam 70 okul bulunuyordu. Bu okulların 40'ı erkek, 28'i de kızlar için eğitim veriyordu.

Rum Erkek okulları, 4 yüksekokul (Fener Rum Lisesi, Heybeliada Ticaret Okulu ile Vasmatzidou ve Chatzichristou özel okulları), 13 rüştiye ve 22 idadiden oluşurken, Rum kız okulları ise 3 yüksekokul (Ioakimio Kız Lisesi, Zappion Kız Lisesi ve Pallada Kız Lisesi), 5 rüştiye ve 20 ilköğretim okulundan oluşuyordu. Ioakimio Kız Lisesi dışındaki tüm kız okullarında, ayrıca anaokulları da bulunuyordu. Müfettişin raporuna göre, 1892-1893 eğitim döneminde, bu okullarda 5.496 erkek ve 5.253 kız öğrenci öğrenim görüyordu. Rapor öğrencilerin okullara dağılımına ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Raporla göre: 7 yükseköğretim kurumunda 1.023 erkek ve 644 kız öğrenci; İdadilerde 2.628 erkek ve 715 kız

⁸Mavrokordatos'tan D.Stefanou'ya, 23 Kasım 1893. (K. Delikanis İstanbul Başpiskoposu Okulları Müfettişin raporuna göre) (A.Y.E., 1893: A.A.K./B, N.)

öğrenci; rüştiyelerde de 1.845 erkek ve 718 kız öğrenci bulunmaktaydı. Delikanis, geniş İstanbul bölgesindeki (İstanbul Başpiskoposluğu, Kalkedon (Kadıköy) ve Derkon (Tarabya) Piskoposlukları) toplam öğrenci sayısının 14.000 olduğunu tahmin ediyor. Bu sayı, İstanbul'daki toplam Rum nüfusun 250.000 olduğu göz önüne alındığında, öğrenci sayısını nüfusun sadece yüzde 5,6'sını oluşturduğu görülmektedir. Bu 1893 raporu, aynı zamanda İstanbul'daki eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler hakkında da aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Rapora göre okullarda 179'u erkek ve 115'i kadın olmak üzere toplam 294 öğretmen görev yapmaktadır. Öğretmenlerden 51'inin üniversite mezunu olduğu tahmin edilmektedir. 115 kadın öğretmenden 35'i Zappion, 30'u Pallada, 11'i Arsakio ve 9'u da Ioakimio kız lisesi mezunudur. Erkek öğretmenlerden üniversite mezunu olanlar dışında 56'sı Fener Rum Lisesi, 52'si de öğretmen okulları mezunudur. Raporda ayrıca 20'si farklı eğitim kurumlardan olmak üzere toplam 30 yabancı öğretmenden bahsediliyor. Delikanis'e göre, başkentteki okulların yıllık işletme maliyeti 3.600.000 kuruş (36.000 Osmanlı lirası) olup, bu miktarın 2.290.000 kuruşu öğretmen maaşların, 1.310.000 kuruşu da çocuk bakıcıları, kapıcı maaşları ile okulların bakımı ve yatılı öğrencilerin ihtiyaçlarına harcanmaktadır (Svolopoulos, 2006, s. 55-58).

1893 tarihli Delikanis Raporu, İstanbul'daki Rum eğitim sistemi hakkında önemli tespitlerde bulunmamıza imkan vermektedir. Rum Ortodoks cemaatinde okullaşma oranı ve öğrenci sayısının hayli yüksek olduğu görülüyor. Rapora ayrıca evlerde özel ders alan, Osmanlı devlet okulları ile yabancı özel okullara devam edenlerin sayısı da eklenmemiştir. Bu raporda öne çıkan önemli bilgilerden birisi de İstanbul kız okullarının anaokulu öğrencilerine de ev sahipliği yaptığıdır. (Eksertzoğlu,1997, s. 155).

20. yüzyılın başlarında İstanbul Başpiskoposluğu bölgesine dair istatistiki bilgiler, okul ve öğretmen sayısında yaşanan dalgalanmaya rağmen, okullardaki öğrenci sayısında bir yükseliş eğilimi olduğuna işaret etmektedir. İstanbul vilayetinde, 1902 yılında, 612 öğretmen ve 19.132 öğrencisi sayısına sahip 185 okul bulunuyordu. Bunlardan, 83 öğretmen ve 1.030 öğrenci İstanbul'un batısında bulunan 137 rüştiye 42 idadide bulunuyordu. Bu idadilerden üçü Taksim, biri Fener ve ikisi de Heybeli Ada'da bulunuyordu. İdari taksimata göre, 83 okul İstanbul sancağında, şehir merkezi ve Boğaz'ın batı yakasının banliyösünde yer alıyordu. Üsküdar Sancağında 27, Adalar Kazasında 11 ve Çatalca Sancağında 60 okul bulunuyordu. Büyük olasılıkla Patrikhane tahminlerine dayanan 1907 tarihli resmi verilere göre, toplam 237 okulun 108'i İstanbul sancağında, 71'i Çatalca'da ve 58'i de Üsküdar'da bulunuyordu. Bu okullarda öğrenim gören 29.929 öğrencinin 16.860'ı İstanbul Sancağı'nda, 436'sı Üsküdar

Sancağı'nda ve 7.637'si de Çatalca Sancağı'ndaydı. 1903-1904 öğretim yılında Sadece İstanbul Başpiskoposluğu bölgesinde 71 okul, 360 öğretmen;1904-1905 öğretim yılında 72 okul ve 398 öğretmen bulunuyordu (Svolopoulos 2004, s. 56-57).

Tablo 3

1870-1907 yılları arası İstanbul Okullarına Ait İstatistikler

	Okullar	Öğretmenler	Öğrenciler
1870-71*	104	245	9.730
1878-79	122	288	10.380
1892-93	70	294	10.749
1892-93*	92	---	14.000
1903-04	74	360	11.788
1904-05	72	405	13.217
1905-06	---	379	13.767
1906-07	---	371	14.091

* İstanbul Başpiskoposluğu, Kadıköy, Tarabya

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başları itibariyle İstanbul Başpiskoposluğu Bölgesi'nin mevcut istatistikleri, öğrenci ve öğretmen sayısında istikrarlı bir yükselişi gösterirken, bu istikrarlı artışın aksine okul sayısında ciddi bir dalgalanma ve düşüşe işaret etmektedir (Betsas, 2003, s. 167). Eksertzoglou'na göre, 20. yüzyılın ilk on yılının sonunda, İstanbul'da 78 okula karşın öğrenci sayısı 16.000'i aşmaktadır. Bu sayıya kamu ve yabancı özel okullarına kayıtlı Rum öğrencileri de ekleyen Eksertzoglou, toplam öğrenci sayısının 20.000'i aştığını ileri sürmektedir (Eksertzoglou, 1997, s. 155).

İstanbul'daki Rum okulları, yukarıda görüldüğü üzere yüksekokullar) ve alt okullar (idadi- rüştiye) olarak sınıflandırılıyordu. Birinci kategoride yer alan ve 1844 yılında Heybeliada'da kurulan Ruhban Okulu'nda ilk yedi senede öğrencilere genel eğitim dersleri

veriliyor, ardından son yılda ilahiyat dersleri veriliyordu. Bu yüksekokullardan, Fener Rum Lisesi (kuruluşu: 1454) genel eğitime odaklı en eski Rum eğitim kurumudur. Heybeliada Rum Ticaret Okulu, 1831 yılından itibaren faaliyete başlamıştı. Fen bilimleri alanında uzmanlaşan Zoğrafyon Lisesi ile Chatzichristos Rum-Fransız Lisesi de Taksim'deydi. 1875 yılında Taksim'de kurulan Zappion Kız Okulu ile 1874'ten 1899'a kadar faaliyette bulunan Pallada Kız Okulu genel eğitim vermekle birlikte, aynı zamanda müstakbel öğretmenlerin profesyonel eğitimini de sağlıyordu. Alt veya "rüştiye" sınıfı okullarda eğitim beş ila yedi sınıfla sınırlanırken "idadi" okullarda sınıflar iki ila dört arasında sınırlandırılıyordu. Ayrıca, Rum Katolik Cemiyeti "Harmony" in girişimiyle kurulan Taksim'deki Rum Katolik Okulu, Fener'deki Patrikhane Kilise Müziği Okulu ile öğretmenler için bir tür haftalık seminerler düzenleyen "Kyriakon Didaskaleion" gibi özel okullar da bulunuyordu.

İstanbul'daki Rum okullarını başka bir sınıflandırması da denetim ve idare organları temelinde yapılabilir. "Milli" okullar olarak bilinen alt okulların en önemlileri, Patrikhane tarafından atanan ve doğrudan kilise tarafından denetlenen meclislerce yönetiliyordu. Ancak bölgedeki okulların çoğu "mahalle okulları" idi. Yönetim meclis üyeleri yerel cemaat organları tarafından seçilirdi ve seçimleri merkezi dini otoritece de onaylanırdı. Üçüncü kategorideki okullar ise yine Patrikhane'nin denetimine tabi "özel" okullardı.

Ayrıca bütün bu okulların müfredat programı Patrikhane'nin onayı ile okul idareleri tarafından hazırlanmaktaydı. 1895'ten itibaren Osmanlı yönetiminin, devletin resmi dili olan "Türkçe"yi bu okulların müfredatına ekletme yönündeki baskısı başarıyla sonuçlanarak, Patrikhane'nin de onayıyla yürürlüğe girmiştir (Svolopoulos, 1994, s. 57-58).

Rumların eğitiminin, Osmanlı İmparatorluğu içindeki genel reform programına uygun olarak, yeniden örgütlenmesi aslında bir zorunluluktur. Osmanlı Devleti eğitimin yeniden düzenlenmesi ve yapılandırılması, modern devletin inşası ve işleyişi için hayati bir ön koşul olarak görüyordu. Eğitimin bütün boyutlarını ve kademelerini yeniden düzenleyen 1869 tarihli Eğitim Nizamnamesi ve bundan bir yıl önce Galatasaray Sultanisi'nin kurulması, Osmanlı hükümetin modernleşme yönündeki iradesinin en önemli göstergeleriydi. Reform sürecinin hiçbir yerde eğitimden alanından daha fazla hissedilmediği iddia etmek yanlış olmasa gerektir (Kazamias, 1966, s. 61-69.).

Ancak İttihat ve Terakki hareketinin baskısı ile durum büyük ölçüde değişti. 1908'den itibaren, Osmanlı devletin eğitim politikası, milliyetçi ve onun pozitivist referanslarından kaynaklanan taleplere uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu temelde, II. Meşrutiyet öncesi

dönemde geçerli olan sağlık ve burslarla ilgili yasaların yerine, esas olarak, okulların öğretim kadrosunu ilgilendiren birtakım konularda yeni hükümler getirildi. Askerlik problemi olan öğretmen veya öğrenciler ile yabancı öğretmenlerin işe alınmasını yasaklayan karar yanında, öğretmen ve öğrencilerin diplomalarının devletçe onaylanması gibi yeni bazı tedbirler 1910 yılında uygulamaya girdi. Ayrıca devlet, cemaat okulların masraflarını karşılamaya başlayarak, kilise otoritesinin okulların mali işlerini müdahale hakkını kaldırdı. Cemaat okullarının müfredatının resmi devlet müfredatına uyarlanması karar verildi. 1909'dan itibaren Osmanlı devletinin, anayasadaki gayrimüslimlerin haklarına aleyhine olmasına rağmen, uygulanmasını teşvik ettiği eğitim politikalarının ve aldığı önlemlerinin esas olarak eğitimin Türkleştirilmesine yönelik bir politika olduğu kabul edilmektedir (Palaskas, 2001, s. 35).

Rum Maarifperver Cemiyetler

Tanzimat döneminde kültür ve eğitim derneklerin eylemleri, Rum Ortodoks cemaatlerinin güçlenmesine ve eğitim örgütü ve politikalarının yeni parametrelere göre gelişmesine önemli katkıda bulundu. 1870'lerde sadece İstanbul'da kültür alanında faaliyet gösteren yirmi altı dernek kurulmuştur. Derneklerin kuruluşunun Mart 1861'de "İstanbul Rum Cemiyeti Edebiyesi (Syllogos)"nin kurulmasıyla birlikte kültür ve eğitim açısından büyük önem taşıdıkları kanıtlandı. Bu dönemde dernek üyelerinin bilimsel ve halka açık konferanslar, yayımlar, yarışmalar ve kütüphane etkinlikleri, ağırlıklı olarak İstanbul dışındaki Rum eğitim kurumlarına yönelik eğitim politikasını geliştirmiş ve okulların finansmanına katkıda bulunmuşlardır. Bu gelişme, 1871'de Syllogos Tüzüğü'nün değişmesine neden olmuştu. Syllogos Tüzüğü'nün temel amacını ifade eden ilk maddesine "Doğu'da genel olarak kültürün geliştirilmesi ve yayılması" ifadesi eklenmiştir. Tüzüğün, halka açık konferanslar düzenlenmesi, bir derginin yayınlanması, kütüphane kurulması, yarışmalar düzenlenmesi, "yardıma muhtaç olan" okulların desteklenmesi ve yenilerinin kurulmasına yönelik maddeleri bu amacı gerçekleştirmeyi hedefliyordu. Syllogos, bu politikayı gerçekleştirmek için İstanbul Rumlarından Christakis Zografos, Georgios Zarifis ve Andreas Syggros gibi zengin bankerleri seferber etti. Ancak bu başarı Syllogos'un kentteki Rum Ortodoks cemaatinin zengin ve okur-yazar katmanlarında güçlü bir itibara sahip olduğunu göstermektedir. Son olarak Syllogos, kendi oluşumu için uygun iklimi sağlayan dönemin reformlarının bir ürünüydü. Bu nedenle Osmanlı reform döneminde ve sonrasında öne çıkan Rum Ortodoks yeni burjuvazisinin ortaya çıkardığı süreçlerin bir parçasıdır (Eksertzoğlu 1966, s. 19).

İstanbul'daki "Pallada" Derneđi örneğinde olduğu gibi, diğer bölgesel dernekler de eğitim alanında aktif olup, sadece finansal faaliyetlerle kendilerini sınırlamadılar, aynı zamanda üyelerinin veya bağlı oldukları grupların bilimsel çalışmalarına da katkıda bulundular. Bu derneklerin faaliyetleri, her ne kadar eğitimin idare ve organizasyonunun kurumsal çerçevesine dahil edilmemiş olsa da Patrikhane onları bu yöndeki faaliyetlerinde kullandı. Patrik III. Joachim himayesinde, İstanbul Rum cemaatinin önde gelenleri tarafından desteklenen ve Kilise'nin ek bir cemiyet kurma iradesiyle bağlantılı Maarifperver ve Hayırsever Cemiyet "Agapate Allilous" kuruluşu özellikle önemlidir. Böylece Patrikhane, "Agapate Allilous" ile eğitimin örgütlenme ve idaresi ile ilgili her türlü eylemin kendisinde gelmesi gerektiğini açıkça ortaya koydu (Eksertzoğlu, 1996 s. 44).

Patrikhanenin, İstanbul Rum Cemiyet-i Edebiyesi, "Pallas" Derneđi ve Yunanistan Dışışleri Bakanlığı gibi özel kuruluşlarla iş birliği içinde, 19. yüzyılın ikinci yarısından 1908'e kadar eğitim ile ilgili bazı tercihleri, dönemin özel dernekleri ve Yunan devleti tarafından desteklenen eğitim politikasıyla yakıdan ilgili görünmektedir. 20. yüzyılın başında eğitim alanında önemli faaliyetler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda İstanbul'da soydaşların eğitimi ile ilgili sorunları ele alan bir eğitim konferansı düzenlenmiştir. Konferans tartışmalarının sonuçları, "Eğitim" başlıklı bir dizi makaleyle yayınlanmıştır. İstanbul Rum Cemiyeti Edebiyesi, şehrin Rum çocuklarının eğitimi üstlenmek istediğinde Patrikhanenin sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Osmanlı reformları sonucunda Rum Ortodoks cemaatlerinin kurumsallaşması da kolektif kimlik üzerinde olumlu bir etki yarattı. Ilımlı batılılaşmayı otoriter yönetimin sürdürülmesi ve gayrimüslim toplulukların kurumsallaşmasıyla birleştiren Tanzimat'ın kendine özgü modernizasyonu, cemaat hayır kurumları ile cemaat okullarına yeni bir ivme kazandırdı. Bu toplulukların eğitim veya cemaat mülklerinin yönetimi gibi alanlarda sorumluluklar kazanması, derneklerin katkıda bulunabileceği mali yardım ortamını oluşturdu. Bu durumlarda, dernek faaliyeti ve özel girişim, cemaat girişimlerini destekleme ihtiyacıyla kesişti (Enkiklopeida Mizonos Ellinismou, 2021).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rum Ortodoks cemaatleri tarafından geliştirilen eğitim yönetimi ve organizasyonu, hem dini otoritenin kararları ve eylemleri hem de Osmanlı yönetiminin uyguladığı baskıların etkisi altında, cemaatlerin eğitim faaliyetlerini kontrol etmeye çalıştı

Tanzimat'ın başından 1908'e kadar olan dönemde Patrik otoritesinin Rum okullarının organizasyonu ve idaresi için eğitim seçenekleri, Rum Ortodoks cemaatlerinin sosyal ve örgütsel gerçekliğini karakterize eden gelişmelerle yakından ilgiliydi. Gayrimüslim cemaatler 19. yüzyılın başından beri çocukların eğitimine çok önem vermişlerdi. 1856 Islahat Fermanı'nın yayınlanmasına kadar, İstanbul ve Anadolu'daki Rum ilk ve orta öğretim okulları resmi bir müfredat olmadan faaliyet gösteriyordu ve daha çok öğretmenlerin becerileri ve vicdanına bağlıydı. 1856'dan sonra okulların iç düzenlemeleri oluşturuldu ve daha sonra bu düzenlemeleri Anadolu'da yaygınlaştırmak için ilkin İstanbul'da uygulanmaya başlandı. Islahat Fermanı ve Rum Milleti Nizamnamesi ile İstanbul Patriği, Rum cemaatinin en yüksek otoritesi kabul edilerek Osmanlı idari mekanizmasına entegre edildi.

Osmanlı Devleti, 1856 ıslahatları, 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, 1876 ve 1908 Anayasaları, 1891 tarihli Sadaret Genelgesi ve Rum Ortodoks Milleti eğitimine ilişkin diğer bazı genelgelerle birlikte Patrikhane, nüfuzunda bulunan cemaat okullarını kademeli olarak kontrol altına aldı.

1870'lerde sadece İstanbul'da kültür alanında faaliyet gösteren yirmi altı dernek kurulmuştu. Bunların içinden en önemlisi, 1861'de kurulan ve eğitim alanında bütün Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Rumlar için büyük başarılar sağlayan, İstanbul Rum Cemiyeti Edebiyesi'dir. Okulların yönetmelikleri, yıllık sınavlar vb. konular, 1892 tarihli Rum Nizamnamesi'nin 1. maddesine göre, Patrikhane Merkezi Eğitim Kurulu kararlarının ardından genelgeler ile düzenlenmiştir. Her okulun müfredatı ve eğitim takvimi, müdürü tarafından okulların yönetimleri ile istişare edilerek belirleniyor ve ardından Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesinin onayına sunuluyordu. Nizamnamenin temel hedefi Başpiskoposluğun tüm okullarında tek tip bir program dayatmak ve Patrikhane Merkezi Eğitim Komitesi'nin gözetiminde özel komiteler tarafından hazırlanan resmi müfredatı oluşturmaktı. 1908'den sonra, Türkçülük politikasına yönelen İttihat ve Terakki hükümeti, 1910-1911 yılları arasında bir dizi genelge ile Rumların eğitimini kontrol etmeye yönelik çeşitli önlemler aldı. Temel amaç, Rum okullarının Eğitim Bakanlığa dahil edilmesini ve devlet okullarına dönüştürülerek, kontrol altına alınmalarını sağlamaktı. Buna ek olarak, cemaat okulu müfredatının, devlet okulu müfredatıyla uyumlu hale getirilmesi gerekiyordu, aksi takdirde öğrenciler yükseköğretim kurumlarına kabul edilmeyecekti. Cemaat okulları daha önce bakanlık tarafından ruhsatlandırılmamışsa, mezunların diplomaları onaylanmayacaktı. Türk dili ve Osmanlı tarihi derslerinin öğretilmesi zorunlu hale getirildi. Son olarak, 1915'te, Rum Ortodoks cemaatlerinin tüm başkanlarına özel bir okul kurmak ve işletmek için izin almaları

zorunluluğu getirildi. Cemaat okullarını özel olarak sınıflandıran bir yasa yayınlandı (Yılmazlar, 2007, s. 30). Amaç, okulları Patrikhane ve diğer cemaat organların denetiminden çıkarıp, Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına almaktı.⁹

Bugün İstanbul'daki Rum Eğitim Koordinatörlüęü'nden alınan verilere göre, Rum okullarında toplam yaklaşık 300 Rum öğrenci okumakta ve yalnızca aşağıdaki okullar faaliyet göstermektedir: Fener Rum Lisesi (43 öğrenci), Zappion Kız Okulu (anaokulu, ilkokul, lise, 145 öğrenci) ve Zografyon (54 öğrenci), Yenikapı (3 öğrenci) ve Büyük Ada ilkokulu (3 öğrenci). Son olarak, Gökçe Ada'da son dönemde yeniden faaliyet gösteren anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lisede toplam 53 öğrenci bulunmaktadır.

---

⁹ 29 Ağustos 1915 tarihinde yayınlanan "Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi" 45 madde ve bir geçici maddeden oluşmaktadır.

Kaynakça

- A. Y. E., (1893). *A.A.K./B, N. Mavrokordatospros D. Stefanou, 23 Noemvriou 1893*(ektimisis simfona me tin ekthesi tou Epopiti ton Sxolon tis Arxiepiskopis Konstantinopoleos, K. Delikanis). Yunan Dışişleri Bakanlığın Arşivi.
- Alkan, M. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu 'nda modernleşme ve eğitim*. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 6(12), 9-84.
- Anagnostopoulou, A. (1999). Tanzimat ve Rum Milletinin kurumsal çerçevesi Patrikhane, cemaat kurumları, eğitim. P. Stathis (Ed.), *19. Yüzyıl İstanbul 'unda Gayrimüslimler içinde* (s. 1-35). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Anagnostopoulou, S. (1998). *Mikra Asia, 19os ai-1919 Oi ellinortodokses Kinotites, apo to millet ton Romion sto Elliniko ethnos*. Atina: Ellinika Grammata.
- Betsas, G. (2003). *Thesmikes litourgikes opsis tis ekpedefsis ton Ellinortodokson sto Othomaniko Kratos*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Aristotelio Üniversitesi, Thessaloniki.
- Bozi, S. (2002). *O Ellinismos tis Konstaninoupolis, kinotita Stavrodromiou-Peran*, Atina: Ellinika Grammata.
- Eksertzoğlu, H. (1996). *Ethniki taftotita stin Konstantinoupoli ton 19. ai., o Ellinikos Filologikos Sillogos Konstantnoupleos 1861-1912*. Atina: Nefeli.
- Enkiklopedia Mizonos (2021 10 Ocak). Ellinikos Filologikos Sillogos Konstantinoupoleos.http://constantinople.ehw.gr/Forms/fLemmaBody.aspx?lemmaid=11018#endNote_4
- Eren, M. C. (1970). Tanzimat. *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, 11, 718-720.
- Findley, C. (2006). *Cambridge history of Turkey, vol 4*. Cambridge: University Press.
- Haydaroğlu, P. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı okullar*. Ankara: Ocak Yayınları.
- İlber, O. (2016). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Kazamias, A. (1966). *Education and the quest for modernity in Turkey*. Chicago: The University of Chicago Press.

Osmanağaoğlu, C. (2010). *1862 Rum Patrikliği Nizamati çerçevesinde Fener Rum-Ortodoks Patrikhanesi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Palaskas, S. (2001). *I elliniki ekpedefsi stin Konstantinoupoli ton arxon tou 20. εona: i dimotikes kai astikes sholes arrenon kai i antistihesmiktes (1900-1915)*. Thessaloniki: Kiriakidis.

Stavridou, V. (1987). *İstoria tou İkoumenikou Patriarhiou 1453- simeron*. Thessaloniki: Kiriakidis.

Svolopoulos, K. (1996). *Konstantinoupoli 1856-1908, İ akmi tou Ellinismou*, Ekdotiki Atina: Athinon.

Svoronos, N. (2007). *Episkopisi tis neoellinikis istorias*. Atina: Themelio.

Yılmazlar, H. (2007). *Türkiye'de özel okulların gelişimi (1923-1950)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Ziogu-Karastergiou, S. (1998). *To Oikoumeniko Patriarhio, i Othomaniki dikisi kai i ekpedevsi tou Genus, Kimena Piges: 1830-1914*. Thessaloniki: Kiriakidis.

Zürcher, J. (2004). *Sinhroni istoria tis Tourkias*, Aleksandria: Atina.